

Vijf voor twaalf voor de Kamsalamander in Wellen

Dirk Ottenburghs, Herenstraat 6A, B-3830 Wellen.

Het verhaal van de relatie tussen de Kamsalamander (*Triturus cristatus*) en de gemeente Wellen startte al in 1991. In dat jaar gaf de gemeente Wellen aan de toenmalige Limburgse Intercommunale voor Milieubeheer opdracht om alle poelen van Wellen te inventariseren. Ook de staat waarin de poelen zich bevonden werd onderzocht. Tevens werd aan deze studie een hoofdstuk toegevoegd met advies om de biodiversiteit van de Wellense poelen te verhogen. Maar zoals dat vaak gebeurt stierf deze studie een stille dood en bleef het bij een rapport.

Geschikte poelen moeten een diep gedeelte hebben met een plantenvrije waterkolom voor de balts van de Kamsalamander. Poelen mogen ook niet droogvallen in de zomerperiode omdat de larven vrij lang in het water blijven. Anderzijds is het droogvallen later op het jaar niet echt slecht omdat hierdoor het visbestand elk jaar tot nul wordt herleid.

Een ondiep gedeelte is ook positief voor de ontwikkeling van de larven. Een evenwichtige plantengroei in de poel is nodig voor het afzetten van de eieren. Een cluster van meerdere poelen in het leefgebied die vrij dicht bij elkaar liggen verkleint eveneens het risico op uitsterfen van een populatie.

De landbiotoop (figuur 1) heeft minstens een even grote invloed op de overleving van de soort als de poel zelf. Kleinschalig, halfopen landschap met grasland en vele kleine landschapelementen zoals struweel, ruige overhoekjes, bosjes en hagen is ideaal. Intensief begraasde weides en akkers zijn ongeschikt.

Figuur 2. Kamsalamander – vangst met fuik (foto: Dirk Ottenburghs).

Deze natuurtypes komen in Wellen op een aantal plaatsen nog voor en op deze locaties vonden we de soort dan ook telkens terug.

Met zijn vele bronnen (de naam Wellen komt van het woord 'wel', wat bron betekent) en zijn landelijk karakter heeft Wellen alle troeven om een rijk Kamsalamander-gebied te worden. Toen de provincie Limburg in 2006 het project "Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten" opstartte werd de Kamsalamander dan ook heel snel als Wellense soort gekozen. Dankzij de reeds uitgevoerde studie (Dupae, 1991) was het actieplan (Nevelsteen, 2008) eigenlijk al grotendeels klaar voor het project begon.

Verwezenlijkingen

Terreinacties

De studies van Dupae (1991) en Ottenburghs (2006) toonden dat er zich drie problemen stelden die het voortbestaan van de Kamsalamander in Wellen in gevaar brachten.

- Heel wat geschikte poelen voor amfibieën en de Kamsalamander in het bijzonder waren verdwenen of waren sterk in kwaliteit gedaald.
- De geschikte poelen en dus ook de populaties waren meestal van elkaar geïsoleerd. De afstand tussen de poelen was veel te groot

Figuur 1. Poel in geschikte biotoop (foto: Dirk Ottenburghs).

om uitwisseling tussen de verschillende populaties mogelijk te maken.

- Kleine landschapelementen in de buurt van poelen verdwenen in een zeer snel tempo.

Bij de start van het project was het dus hoog tijd om voor deze soort in actie te schieten om ze van de ondergang te redden. Er werd besloten om in eerste instantie de geschikte en bestaande locaties aan te pakken. Zo werden in het gebied Langenakker twee poelen op privé-terrein uitgediept en de omliggende struiken en bomen die voor een te grote beschaduwung zorgden ingekort. De Wellense Milieuraad zorgde voor een subsidie voor de eigenaars van de poelen en het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren voerde, samen met de technische dienst van de gemeente, de werken uit.

In het gebied Ulbeek werd een nieuwe poel, ook op privéterrein, uitgegraven. Ook hier kwam de Wellense Milieuraad financieel tussen.

Verder werd door het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren en de natuurvereniging 't Bokje een plan uitgewerkt om een aantal populaties via het herstellen en aanleggen van poelen met elkaar te verbinden. Dat er juist op dat moment centen waren dankzij het project 'Vijf Gemeentenpunt' gefinancierd door de provincie Limburg, kwam goed uit. In oktober 2009 werden nog een vijftal poelen hersteld of uitgediept. Al deze poelen situeren zich in een kerngebied van de soort in de Grote Beemd en een drietal liggen in de verbindingsszone tussen twee kerngebieden, namelijk Koningsteeg en Graeterbeemd. Alvorens met de aanleg van de poelen gestart kan worden, moet nog een stedenbouwkundige vergunning afgeleverd worden, wat nog niet gebeurde.

De gemeente ondersteunt het project door het voorzien van een subsidie voor het herstel of de aanleg van poelen of geeft waar mogelijk logistieke steun. Zo vervaardigde de technische dienst een tiental fuiken voor de monitoring van de poelen.

Ook Limburgs Landschap die in het gebied Herkvallei Wellen heel wat gronden beheert sprong mee op de kar. Hun beheervisie is volledig gericht op het herstel van een mozaïeklandschap van hooilandjes, dottergraslanden, spirearuigtes, struwelen, haagkanten en kleine bosjes. De ideale leefomgeving voor soorten zoals Kamsalamander. De komende

jaren plannen ze ook de aanleg en het herstel van verschillende poelen in de door hen beheerde natuurgebieden in Wellen.

Communicatie

Een belangrijk knelpunt in Wellen is dat de 'actieve' medewerkers tot een klein groepje vrijwilligers beperkt blijft die zo goed als allemaal uit de natuurvereniging 't Bokje komen. Het opbouwen van een actieve groep medewerkers blijkt een zeer moeilijke opgave.

In de beginfase van het project Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten werden een aantal info-vergaderingen gehouden, georganiseerd door de Wellense Milieuraad, waarop de opkomst telkens zeer laag was. De aanwezigen – meestal eigenaars van gronden met poelen – waren wel zeer enthousiast. In de regel uitten de meeste eigenaars van gronden met poelen of locaties die geschikt zijn om nieuwe poelen te graven, zelden bezwaren tegen herstel of aanleg van poelen op hun terreinen.

Buiten deze infoavonden werd er eigenlijk niet echt veel ruchtbaarheid gegeven aan het project, noch door de gemeente, noch door de Wellense Milieuraad. Het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren zorgde wel voor publiciteit van het project in hun landschaps-

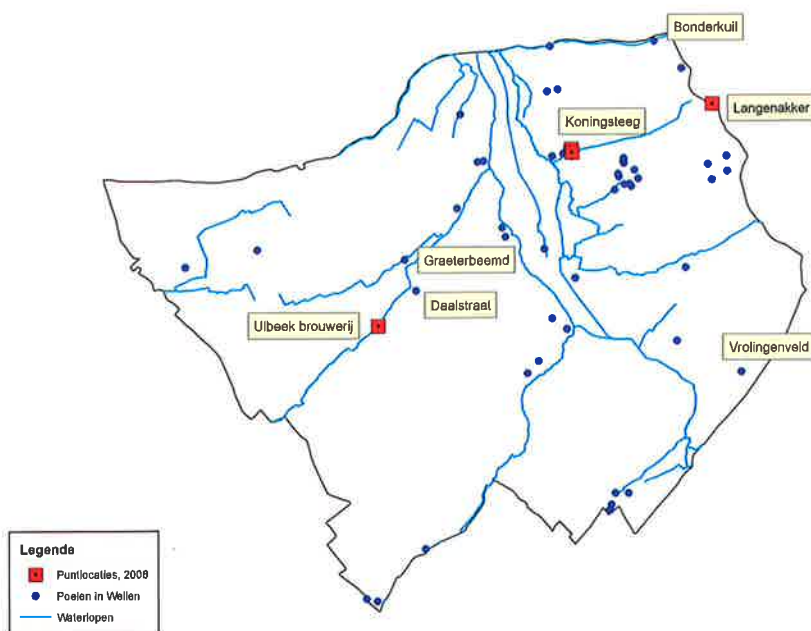
krant.

De ervaring leert echter dat een wandeling naar een poel of het bekijken van de vangst die gedaan werd in de fuiken, mensen enorm enthousiasmeert en hen meteen mee in het project trekt. Wij ondervonden dit tijdens de wandelingen die we hielden na enkele info-vergaderingen en ook tijdens een bezoek aan één van de poelen met de kinderen van de kindergemeenteraad. Daarom denken wij dat het verstrekken van info op het terrein de grootste impact zal hebben. Momenteel spelen we dan ook met het idee om jaarlijks één locatie waar de soort nog voorkomt te bezoeken en ter plaatse de toestand en de mogelijke realisaties te bekijken.

Monitoring

In de in 1991 uitgevoerde studie (Dupae, 1991) werden er negenenzeventig poelen geïnventariseerd. Voor elke poel werd het aantal soorten in en de toestand van de poel genoteerd. Uit deze studie bleek dat er in drieëndertig poelen salamanders voorkwamen en op zeven locaties Kamsalamander. Deze meting doet dienst als onze nulmeting.

In 1995 werden alle poelen opnieuw bemonsterd (Dupae, 1995). Op basis van de studie van Eddy Dupae werd er in 2005 door de plaatselijke natuurvereniging 't Bokje opnieuw een

Figuur 3. Locaties in Wellen waar Kamsalamander gevonden werd (bron: natuurvereniging 't Bokje, Herpetologische werkgroep LIKONA).

gelijkaardige inventarisatie uitgevoerd van alle Wellense poelen. De aanwezigheid van amfibieën werd onderzocht door het plaatsen van amfibiehuizen in de maanden maart tot en met mei. De conclusie van dit onderzoek werd gebundeld in een rapport (Ottenburghs, 2006).

Vanaf 2006 werden de locaties waar de soort nog voorkwam jaarlijks onderzocht door vrijwilligers van de plaatselijke natuurvereniging 't Bokje. Het probleem van deze opvolging is echter de te kleine groep vrijwilligers, waardoor het niet mogelijk is jaarlijks alle poelen te bemonsteren. Daarom werd er vanaf 2009 een schema uitgewerkt waarin elk leefgebied minstens om de vijf jaar met fuiken onderzocht wordt.

Uit de studie van Ottenburghs (2006) bleek dat ongeveer vijftig procent van de poelen die in 1991 werden bezocht, verdwenen of toch heel sterk verland waren. Het aantal vindplaatsen van Kamsalamander was afgenomen van zeven tot vijf (figuur 3). Eén van deze locaties was bovendien een nieuwe vindplaats, wat betekent dat de Kamsalamander in drie poelen waar hij in 1991 aangetroffen werd, was verdwenen. Eén van de problemen in Wellen is dat er per locatie meestal slechts één geschikte poel aanwezig is. Op deze locaties is ook niet altijd geschikt landbiotoop aanwezig. Er was eigenlijk maar één vindplaats die voldeed aan alle voorwaarden van een geschikt biotoop voor deze soort.

De resultaten van de monitoring worden per locatie in tabel 1 samengevat. In de tabel geven we een overzicht van de geschikte locaties waar één of meerdere poelen liggen die geschikt zijn voor Kamsalamander. Uit deze tabel blijkt dat het aantal locaties waar Kamsalamander werd gevonden, gedaald is van vijf in 1991-1992 naar drie in 2009. Twee locaties huisvesten zelfs geen amfibieën meer en op één plaats is de poel helemaal verland. De ligging van deze poelen wordt in figuur 3 weergegeven.

Als we locatie per locatie overlopen (figuur 3) wordt het duidelijk dat de evolutie niet echt gunstig is.

In de Bonderkuil gaat het om drie geschikte poelen waar in de periode 1991-1992 eentje was

Foto: Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren

bevolkt met Kamsalamander. Na 2005 blijken twee van deze poelen verdwenen. Eén is volledig drooggevalen en bevat zelfs in heel natte periodes geen water meer. Een tweede poel is volledig verdwenen omdat het perceel waar hij lag mogelijk illegaal werd opgehoogd. De derde poel is een visvijver gelegen in een privétuin met zeer steile oevers en op dit moment dus niet echt geschikt voor amfibieën.

De poel aan de Daalstraat was een geïsoleerd gelegen poel die ook volledig verdwenen is. De locatie is enkel nog zichtbaar als een lichte depressie in een paardenweide.

In het gebied Graeterbeemd liggen vijf poelen waarvan er drie totaal verland zijn en overwoekerd met bramen. Eén poel, waar in 2005 Kamsalamander werd gevonden, is een echt

juweeltje, maar zal zeker verder onderhouden moeten worden, want ook deze poel begint te verlanden. Een laatste poel ligt op een perceel dat onlangs werd omgevormd van populierenweide naar laagstamplantage. Het feit dat deze poel vlak langs de aangeplante fruitbomen ligt, is zeker niet gunstig. De meeste percelen met poelen kwamen eind 2009 in beheer van Limburgs Landschap, wat wel goed nieuws is.

Koningsteeg is zonder twijfel het best bewaarde kerngebied voor Kamsalamander in Wellen. Een cluster van vier poelen en een mooie structuur van kleine landschapselementen zijn de pluspunten. Dit gebied verdient dan ook veel aandacht. Het is trouwens de enige locatie waar bij elk onderzoek Kamsalamander werd aangetroffen.

Cluster	1991	1992	1995	2005	2008	2009
Bonderkuil	Amf	Kam	Kam	Geen amf		Geen amf
Daalstraat	Kam	Kam	Kam			
Graeterbeemd	Amf	Amf		Kam	Geen amf	Amf
Koningsteeg	Kam	Kam	Kam	Kam	Kam	Kam
Langenakker		Kam		Kam	Kam	Kam
Ulbeek brouwerij	Amf	Amf	Kam	Kam	Kam	Kam
Vrolingenveld	Kam	Kam	Kam	Kam		Amf

Tabel 1. Overzicht van de plaatsen in Wellen waar Kamsalamander werd aangetroffen (gegevens natuurvereniging 't Bokje).

Op de locatie Langenakker gaat het eigenlijk om slechts één poel die gelegen is in de privé-tuin van Jan Nuijens, voorzitter van de plaatselijke natuurvereniging 't Bokje. Aan de zuidzijde van dit gebied is er, ook in een privé-tuin, een grote en geschikte poel aanwezig. In 2009 werden in deze poel larven van de Kamsalamander gevonden.

De locatie aan de brouwerij in Ulbeek is dan weer een nieuwe plaats met Kamsalamander. Eén van de buurtbewoners heeft er in 2008 ook een mooie poel aangelegd. Maar deze is nog niet zover ontwikkeld zodat ze al aan de strenge eisen van Kamsalamander voldoet. Op deze locatie zijn er ook plannen om door de gemeente een illegale vijver om te vormen naar een geschikte poel voor Kamsalamander.

Tenslotte is er de locatie Vrolingerveld tegen de grens met Borgloon. Hier gaat het om vijf poelen die vrij dicht bij elkaar liggen en dit op percelen die beheerd worden door een pachter, een landbouwer met een open melkveebedrijf. Spijtig genoeg ging deze landbouwer niet in op de vraag om een plan uit te werken samen met de bedrijfsplanner van het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren. Maar wel positief is dat er in 2008 één van de poelen die dreigde te verlanden, opnieuw in ere werd hersteld en dit met schuine oevers geschikt voor amfibieën.

Conclusies

Ondanks een vrij ver uitgewerkt plan en heel wat acties en middelen die worden aangewend gaat de Kamsalamander in Wellen achteruit. In de periode 1991 – 2005 verdween vijftig procent van de poelen in Wellen. Nadien ging in de Bonderkuil ook nog één poel met Kamsalamander verloren. Bovendien liggen de bestaande poelen erg geïsoleerd van elkaar, wat (her)kolonisatie bemoeilijkt. Het is nog niet te laat, maar toch vijf voor twaalf voor de Wellense Kamsalamander. Gerichte acties op het terrein zijn momenteel de enige manier om het tij te keren.

Er beweegt wel wat op het terrein en dankzij initiatieven ondersteund door het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, de plaatselijke natuurvereniging 't Bokje en Limburgs

Landschap zijn er toch al een aantal poelen uitgediept en staan er een aantal nieuwe poelen op het programma.

Ook de gemeente toont interesse en staat open voor suggesties. Zeker de plannen om de vijver in Ulbeek om te vormen tot een geschikte biotoop voor Kamsalamander toont dit aan.

De uitgevoerde en geplande werken zijn een goed begin, maar er is nog heel wat werk aan de winkel.

Bestaande locaties moeten verder behouden blijven en verbeterd worden. Daarnaast moet er een verbinding tussen de verschillende gebieden komen via de aanleg van nieuwe poelen of het herstellen van verlande poelen.

Het actieve draagvlak verhogen zal een heel moeilijke opdracht worden. Uit de georganiseerde info-vergaderingen bleek duidelijk dat het aantal mensen dat interesse vertoont in de Kamsalamander of amfibieën in het algemeen niet echt groot is. De opkomst was telkens bedroevend laag. Gelukkig kunnen we rekenen op steun van zowel de gemeente, het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, Limburgs Landschap en een groep enthousiaste vrijwilligers van natuurvereniging 't Bokje samen met een aantal eigenaars die de Kamsalamander een speciaal plekje in hun leven gunnen.

Dankwoord

We danken Inge Nevelsteen en Tine Rijvers van het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, voor het nalezen van het artikel en het aanleveren van kaartmateriaal.

Referenties

- DUPAE, E., 1991. Inventarisatie en evaluatie van de amfibieënplekken in de gemeente Wellen. Voorstellen tot bescherming. Limburgse Intercommunale voor Milieubeheer, 16 pp, 2 bijl..
- DUPAE, E. & H. STULENS, 1995. Ruilverkaveling Grootloon. Fase 1: inventarisatie - evaluatie - visie. Faunistisch aspect. Vlaamse Landmaatschappij – Prov. Afd. Diest, 30 pp.
- NEVELSTEEN, I. (ed.), 2008. ACTIEPLAN WELLEN. Kamsalamander (Nr. 42). Een uitgave van de provincie Limburg, D/2007/5857/33, 99 pp.
- OTTENBURGH, D., 2006. Welkam, soortenproject Kamsalamander Wellen.

Summary

The municipality of Wellen adopted the crested newt (*Triturus cristatus*), a logical choice since already in 2006 a protection plan Welcam was written by the municipality. This mainly involves protecting existing ponds and creating new ponds in the vicinity. When financial support could be found, either by the municipality or the province, action was taken. The crested newt not only needs ponds in which to reproduce, also the land habitat is important. Limburgs Landschap did take some measures in their reserve Herkvallei Wellen. Although several information events were organised, these did not yet result in an increase of people interested in monitoring the crested newt. Available data suggest the number of crested newts in Wellen is decreasing.